सोलुखुम्बु जिल्लाकाकक्षाचारमाअध्ययनरत विद्यार्थीहरुको वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन

इन्दिरा ढुङ्गाना

परीक्षाक्रमाङ्क : २८०६०८/२०७१

त्रि. वि. दर्ता नं. : ९-२-२७८-१०७१-२००६

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपालीभाषाशिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तरतहचौँथो सत्रको नेपा. शि. ५४४ को

पाठ्यांशको प्रयोजनकालागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीयविभाग

नेपालीभाषाशिक्षाविभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०७४/2017

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौँथो सत्र प्रणालीकी इन्दिरा ढुङ्गानाद्वारा नेपाली विषय विशिष्टीकरणको पाठ्यांश नेपा. शि. ५४४ को प्रयोजनार्थ *सोलुखुम्बु जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन* शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा रही तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधकार्य सन्तोषजनक रहेकाले शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०७४/०५/२०

September 4, 2017

....

सहप्रा.डा. माधव प्रसाद पौडेल

शोध निर्देशक

शिक्षा शास्त्र केन्द्रय विभाग

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय,
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागद्वारा नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह चौँथो सत्रकी छात्रा इन्दिरा ढुङ्गानाद्वारा नेप.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ *सोलुखुम्बु जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन*शीर्षकको शोधपत्र स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयका निम्ति उपयुक्त भएकाले यसको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं	नाम	दस्तखत
१	प्रा .डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२	प्रा. डा. हेमाङ्ग राज अधिकारी(शोध विशेषज्ञ)	....
३	सहप्रा. डा. माधवप्रसाद पौडेल (शोध निर्देशक)	....

मिति : २०७४/०५/२०

September 4, 2017

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध प्रतिवेदन भित्रका सामग्रीहरु कहीँ कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

इन्दिरा ढुङ्गाना

कृतज्ञता ज्ञापन

सोलुखुम्बु जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्‌यार्थीहरुको वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधकार्य त्रिभुवन विश्व विद्‌यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत नेपा. शि ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको छ । यस सिलसिलामा विभिन्न विद्‌वान सङ्घ संस्था तथा सहपाठी मित्रहरुबाट उच्चतम सहयोग प्राप्त भएको छ जसप्रति म कृतज्ञ छु ।

उपयुक्त शीर्षकको शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधका लागि अवसर प्रदान गर्ने नेपाली भाषा शिक्षा विभाग र यस शोधकार्यको शीर्षक छनोटदेखि अन्तिम रूप तयार हुन्जेलसम्म अनवरत रूपमा आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरेर समुच्चित निर्देशन एवम् उत्साहवर्धक प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने शोध निर्देशक श्रद्‌धेय गुरु सहप्रा.डा.माधव प्रसाद पौडेलप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । आफ्नो व्यस्त समयका बाबजुद पनि यस शोधकार्यमा आवश्यक सल्लाह र सहयोग उपलब्ध गराउनु हुने आदरणीय गुरु प्रा.डा पारसमणि भण्डारीप्रति उच्च आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग लिइएका र साभार गरिएका विभिन्न पाठ्य सामग्रीका आदरणीय रचनाकारहरुप्रति आभारी छु ।

यस शोधकार्यसँग सम्बन्धित विभिन्न समस्याहरुलाई सहज रूपमा लिई समाधानार्थ परामर्श प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्रा.डा. रामप्रसाद भट्‌टराई (विभागीय प्रमुख), प्रा. डा. हेमाङ्‌ग राज अधिकारी (विषय विशेषज्ञ) प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । बेलावखत सल्लाह सुझाब दिनु हुने विभागका सम्पूर्ण सम्मानीय गुरु र गुरुआमाप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो जीवनको हरेक क्षेत्रमा अविछिन्न सफलताको आशीर्वचन दिँदै शिक्षाको विशिष्ट स्तरमा पुऱ्याउने मेरा आदरणीय पिता महेश कुमार ढुङ्‌गाना, माता कल्पना ढुङ्‌गाना,पति द्रोण निरौला, आमा वेदमाया निरौला, बहिनीहरु मन्दिरा ढुङ्‌गाना तीर्थ ढुङ्‌गाना, भाइ माइकल ढुङ्‌गानाप्रति सदा ऋणी छु । त्यस्तै अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा सदा सर्वदा प्रेरणा दिई रहने मेरा आत्मिक मित्रहरु भवानी तिवारी, स्वास्तिका अर्याल, देवकी सामन्त लगायत सबै शुभ चिन्तकहरुलाई एकैसाथ हार्दिक धन्यवाद टक्रयाउँछु ।

अन्तमा यस शोधकार्यमा भए गरेका कमी कमजोरी र त्रुटिहरुलाई विनम्र स्वीकार गर्दै उचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभाग विश्व विद्यालय क्याम्पस कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

....

(इन्दिरा ढुङ्गाना)

शोधार्थी

शोधसार

त्रिभुवन विश्व विद्**यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि** (**५४४**) **पा**ठ्यांशको प्रयोजनका लागि *सोलुखुम्बु जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन* शीर्षकमा शोध पत्र तयार गरिएको छ । वर्ण विन्यास क्षमताको पहिचान गर्नु, विद्यालय प्रकृतिको प्रकृति, लैङ्गिक आधारमा र भाषिक आधारमा वर्ण विन्यास प्रयोग क्षमताको तुलना गर्नु र विद्यार्थीहरुले गर्ने त्रुटिको पहिचान गर्नुमा प्रस्तुत शोध केन्द्रित रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधमा मूलतःलैङ्गिक, भाषिक पृष्ठभूमि तथा विद्यालय प्रकृतिका आधारमा तथ्याङ्क सङ्कलनको लागि विद्यार्थीहरु माझ प्रश्नावली (शुद्ध शब्दमा गोलो घेरा लगाउने प्रश्न, खाली ठाउँ भर्ने, शब्द निमार्ण गर्ने शुद्ध लेखन गर्ने र स्वतन्त्र लेखन गर्न) का आधारमा स्थलगत अध्ययन विधि मार्फत सामग्री सङ्कलन गरी वर्णनात्मक तरिकाले अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनको विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्दा प्रश्नावली र उत्तर कुञ्जिकाका आधारमा विद्यार्थीहरुका उत्तर पुस्तिका परीक्षण गरी टिपोट गरिएका त्रुटिहरुको वर्गीकरण र विश्लेषणमार्फत निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

विषय सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

अध्याय एक : शोध परिचय **१-९**

१.१. पृष्ठभूमि १

१.२. समस्याकथन २

१.३. अध्ययनको उद्देश्य ३

१.४. पूर्वकार्यको पुनरावलोकन ३

१.४.१. पुस्तकहरुको पुनरावलोकन ३

१.४.२. शोधकार्यको पुनरावलोकन ५

१.५. पूर्वकार्यको महतत्व ७

१.६. अध्ययनको औचित्य ८

१.७. अध्ययनको सीमाङ्कन ९

अध्यायदुई : वर्ण विन्यासको सैद्धान्तिकअवधारणा **१०-२२**

२.१. वर्ण विन्यासको सैद्धान्तिकअवधारणा १०

२.२. वर्णविन्यासको परिचय १०

२.३. वर्णविन्यास शिक्षणको महतत्व ११

२.४. नेपाली वर्ण विन्यासका केहीप्रमुखनियमहरु १२

२.४.१. ह्रस्वमात्रा सम्बन्धीनियम १२

२.४.२. दीर्घमात्रासम्बन्धीनियम १४

२.४.३. श, ष, स वर्णको प्रयोग सम्बन्धीनियम १५

२.४.४. ऋ र री वर्ण सम्बन्धीनियम १६

२.४.५. क्ष र छय/छे वर्णकोप्रयोग सम्बन्धीनियम १६

२.४.६. हलन्त र अजन्तप्रयोग सम्बन्धीनियम १६

२.४.६.१ हलन्त सम्बन्धीनियम १६

२.४.६.२. अजन्त सम्बन्धीनियम १७

२.४.७. चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चमवर्णप्रयोग सम्बन्धीनियम १७

२.४.७.१.चन्द्रविन्दु प्रयोग सम्बन्धीनियम १७

२.४.७.२. शिरविन्दु प्रयोग सम्बन्धीनियम १८

२.४.७.३. पञ्चमवर्णको प्रयोग सम्बन्धीनियम १८

२.४.८. पदयोग र पद वियोग सम्बन्धीनियम १९

२.४.८.१.पदयोग सम्बन्धीनियम १९

२.४.८.२. पद वियोग सम्बन्धीनियम १९

२.४.९. ब, व को वर्ण विन्यास सम्बन्धीनियम २०

२.४.१०. लेख्य चिह्न प्रयोग सम्बन्धीनियम २१

अध्यायतिन :अध्ययनविधि र प्रक्रिया २३-२६

३.१. अध्ययनविधि २३

३.२. जनसङ्ख्यातथानमुना छनोट २३

३.३. तथ्याङ्क सङ्कलनप्रक्रिया २४

३.३.१.प्राथमिक स्रोत २४

३.३.२. द्वितीय स्रोत २४

३.४. व्याख्यातथाविश्लेषण २४

३.५. अध्ययनको रूपरेखा २५

अध्यायचार : वर्ण विन्यास क्षमताको पहिचान, अध्ययनतथाविश्लेषण २६-३८

४.१.विद्यार्थीका वर्ण विन्यास सम्बन्धी त्रुटिको पहिचान २६

४.१.१. ह्रस्व मात्रा सम्बन्धी २७

४.१.२. दीर्घ मात्रा सम्बन्धी २७

४.१.३. श, ष, स वर्ण सम्बन्धी २७

४.१.४. ऋ र रि/री वर्ण सम्बन्धी २८

४.१.५. क्ष/छय/छे वर्ण सम्बन्धी २८

४.१.६. ब र व वर्ण सम्बन्धी २८

४.१.७. हलन्त र अजन्त सम्बन्धी २८

४.१.८. चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण सम्बन्धी २८

४.१.९. पदयोग र पद वियोग सम्बन्धी २९

४.१.१०. लेख्य चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी २९

४.२. विद्यार्थीहरुको वर्ण विन्यासगतक्षमताको विश्लेषण ३०

४.२.१. ह्रस्वको मात्राप्रयोग ३१

४.२.२. दीघ मात्राप्रयोगको स्थिति ३१

४.२.३. श, ष, स वर्णको प्रयोग ३२

४.२.४ ऋ र रि/री वर्णकोप्रयोग ३३

४.२.५. क्ष छय् / छे वर्णकोप्रयोग ३४

४.२.६. हलन्त र अजन्तप्रयोग ३४

४.२.७. चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण प्रयोग ३५

४.२.८ व र ब वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ३६

४.२.९. पदयोग र पद वियोग प्रयोग ३७

४.३. लेख्यचिह्नको प्रयोग ३७

४.३.१. पूर्ण विराम (।) चिह्नको प्रयोग ३८

४.३.२. अल्पविराम (,) ३८

४.३.३. प्रश्नवाचक (?) चिह्नको प्रयोग ३८

४.३.४. विस्मयादिबोधक (!) चिह्नको प्रयोग ३८

४.३.५. उद्धरण (‘ ’) चिह्नको प्रयोग ३८

अध्यायपाँच : विद्यालयप्रकृतिकाआधारमा वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन ३९-४८

५.१.विद्यालयप्रकृतिकाआधारमा वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन ३९

५.१.२. ह्रस्वमात्राप्रयोगको क्षमताको स्थिति ३९

५.१.३. दीर्घ मात्राप्रयोग क्षमताको स्थिति ४०

५.१.४. श, ष, स वर्ण प्रयोग क्षमताको स्थिति ४१

५.१.५. ऋ र रि/री वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ४२

५.१.६. व र ब वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ४३

५.१.७. क्ष छय / छे वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ४४

५.१.८. हलन्तअजन्तप्रयोग क्षमताको तुलना ४५

५.१.९.चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ४५

५.१.१०. पदयोग र पद वियोग प्रयोग क्षमताको तुलना ४६

५.२. लेख्य चिह्न प्रयोग क्षमताको तुलना ४७

५.२.१. पूर्ण विराम (।) चिह्नको प्रयोग ४७

५.२.२. अल्पविराम (,) चिहन्को प्रयोग ४७

५.२.३. प्रश्नवाचक (?) चिह्नको प्रयोग ४७

५.२.४. विस्मयादिबोधक (!) चिह्नको प्रयोग ४८

५.२.५. उद्धरण (“ ”) चिह्नको प्रयोग ४८

अध्याय छ : लैङ्गिकतथाभाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन ४९-६५

६.१. लैङ्गिकआधारमा वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन ४९

६.१.१. ह्रस्वमात्राप्रयोग क्षमताको तुलना ४९

६.१.२. दीर्घ मात्राप्रयोग क्षमताको तुलना ५०

६.१.३. श, ष र स वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ५१

६.१.४. ऋ र रि/री वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ५१

६.१.५. व र ब वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ५२

६.१.६. क्ष/ छय/छे वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ५२

६.१.७.हलन्तअजन्तप्रयोग क्षमताको तुलना ५३

६.१.८. लैङ्गिकआधारमाचन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना५४

६.१.९. लैङ्गिकआधारमापदयोग र पद वियोग क्षमताको तुलना ५५

६.१.१०. लैङ्गिकआधारमा लेख्य चिह्न प्रयोगको तुलना ५६

६.२. भाषिकपृष्ठभूमिका आधारमा वर्ण विन्यास क्षमताको अध्ययन ५७

६.२.१. ह्रस्व मात्राप्रयोग क्षमताको तुलना ५७

६.२.२. दीर्घमात्राप्रयोग क्षमताको तुलना ५८

६.२.३. श, ष र स वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ५९

६.२.४. ऋ र रि/री वर्णप्रयोग क्षमताको तुलना ६०

६.२.५. व र ब वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ६०

६.२.६. क्षर छे/छ्य वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ६१

६.२.७. हलन्तको प्रयोग क्षमताको तुलना ६२

६.२.८. चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण प्रयोग क्षमताको तुलना ६२

६.२.९. पदयोग र पद वियोग प्रयोग क्षमताको तुलना ६३

६.२.१०. लेख्य चिह्न प्रयोग क्षमताको तुलना ६४

अध्याय सात : सारांश, निष्कर्ष सुझावतथाउपयोगिता ६५-७३

७.१. सारांश ६६

७.२. निष्कर्ष ६७

७.३. सुझाव ७२

७.३. उपयोगिता ७२

सन्दर्भ सूची

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

तालिका नं. १ :ह्रस्वमात्राप्रयोगको स्थिति ३१

तालिका नं. २ : दीर्घ मात्राप्रयोग स्थिति ३२

तालिका नं. ३ : श, ष, स वर्ण प्रयोगको स्थिति ३३

तालिका नं. ४ : ऋ र रि/रि वर्ण प्रयोगको स्थिति ३३

तालिका नं. ५ : क्ष, छय् र छे वर्ण प्रयोगको स्थिति ३४

तालिका नं. ६ : हलन्त र अजन्तप्रयोगको स्थिति ३५

तालिका नं. ७ : चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण प्रयोगको स्थिति ३५

तालिका नं. ८ : व र ब वर्ण प्रयोगको स्थिति ३६

तालिका नं. ९ : पदयोग र पद वयोग प्रयोगको स्थिति ३७

तालिका नं. १० : वि. प्र.को आधारमा ह्रस्व प्रयोगको स्थिति ३९

तालिका नं. ११ : वि. प्र.को आधारमा दीर्घ मात्राप्रयोगको स्थिति ४०

तालिका नं. १२ : वि. प्र.को आधारमा श, ष र स वर्ण प्रयोगको स्थिति ४१

तालिका नं. १३ : वि. प्र.को आधारमा ऋ र रि/री प्रयोगको स्थिति ४२

तालिका नं. १४ : वि.प्र को आधारमा व र व वर्ण प्रयोगको स्थिति ४३

तालिका नं. १५ : वि.प्र को आधारमा क्ष र छ्य/छे वर्ण प्रयोगको स्थिति ४४

तालिका नं. १६ : वि.प्र.को आधारमाहलन्तप्रयोगको स्थिति ४५

तालिका नं. १७ : वि. प्र. को आधारमाचन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण प्रयोगको स्थिति ४५

तालिका नं. १८ : वि. प्र. को आधारमापदयोग र पद वियोगको स्थिति ४६

तालिका नं. १९ : लैङ्गिकआधारमा ह्रस्व मात्राप्रयोगको स्थिति ४९

तालिका नं. २० : लैङ्गिकआधारमा दीर्घ मात्राप्रयोगको स्थिति ५०

तालिका नं. २१ : लैङ्गिकआधारमा श, ष र स वर्ण प्रयोगको स्थिति५१

तालिका नं. २२ : लैङ्गिकआधारमा ऋ र रि/री वर्ण प्रयोगको स्थिति ५२

तालिका नं. २३ :लैङ्गिकआधारमा व र ब वर्ण प्रयोगको स्थिति ५२

तालिका नं. २४:लैङ्गिकआधारमा क्ष/छय/छे वर्ण प्रयोगको स्थिति ५३

तालिका नं. २५ :लैङ्गिकआधारमाहलन्तअजन्तप्रयोगको स्थति ५४

तालिका नं. २६ :लैङ्गिकआधारमाचन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण प्रयोगको स्थिति ५४

तालिका नं. २७ :पदयोग र पद वियोग गर्ने क्षमताको स्थिति ५५

तालिका नं. २८:भाषिकआधारमा ह्रस्व मात्राप्रयोगको स्थिति ५७

तालिका नं. २९ :भाषिकआधारमा दीर्घ प्रयोगको स्थिति ५८

तालिका नं. ३० :भाषिकआधारमा श, ष र स वर्ण प्रयोगको स्थिति ५९

तालिका नं. ३१:भाषिकआधारमा ऋ र रि/री प्रयोगको स्थिति ६०

तालिका नं. ३२ :भाषिकआधारमा व र ब वर्ण प्रयोगको स्थिति ६१

तालिका नं. ३३ :भाषिकआधारमा क्ष/छय वर्ण प्रयोगको स्थिति ६१

तालिका नं. ३४:भाषिकआधारमाहलन्तप्रयोगको स्थिति ६२

तालिका नं. ३५ :भाषिकआधारमाचन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र पञ्चम वर्ण प्रयोगको स्थिति ६३

तालिका नं. ३६:पदयोग र पद वियोग क्षमताको स्थिति ६४

संक्षिप्तशब्द सूची

संक्षिप्त रूप		पूर्ण शब्द
नि. मा.वि.	:	निम्नमाध्यमिकविद्यालय
प्रा. वि.	:	प्राथमिकविद्यालय
प्रा.	:	प्राध्यापक
डा.	:	डाक्टर
प्रा. डा.	:	प्राध्यापक डाक्टर
नेपा. शि.	:	नेपालीशिक्षा
वि. सं.	:	विद्यार्थी सङ्ख्या
वि. प्र.	:	विद्यालयप्रकृति